

R (04)

Rodis

JOURNAL OF MEDIEVAL
AND POST-MEDIEVAL
ARCHAEOLOGY

Conjunts tancats dels segles XVI i XVII a la Mediterrània nord-occidental

Closed assemblages of
the 16th and 17th centuries
in the northwestern
Mediterranean

CR

Universitat de Girona
Càtedra Roses d'Arqueologia
i Patrimoni Arqueològic

Ajuntament de Roses
www.roses.cat

Fundació Girona
Regió de Coneixement
Universitat de Girona
Ajuntament de Girona
Consell Social de la URG
Càtedra de Comerç

www.documentauniversitaria.media/rodís

R (04)

Rodis

JOURNAL OF MEDIEVAL
AND POST-MEDIEVAL
ARCHAEOLOGY

Universitat de Girona
Càtedra Roses d'Arqueologia
i Patrimoni Arqueològic

Ajuntament de Roses
www.roses.cat

Fundació Girona
Regió de Coneixement
Universitat de Girona
Diputació de Girona
Ajuntament de Girona
Consell Social de la UJG
Cambra de Comerç

Rodis. Journal of Medieval and Post-Medieval Archaeology - 04

© Material editorial i organització / [Editorial material and organization](#):
Universitat de Girona, Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© Continguts i figures / [Content and figures](#): els autors / [the authors](#)

Equip editorial, objectius de la revista i instruccions per als autors i política editorial
/ [Editorial team, magazine objectives and instructions for authors and editorial policy](#):
www.documentauniversitaria.media/rodís

Contacte / [Contact](#):
Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic
cat.rosesarqueologia@udg.edu

Universitat de Girona
Plaça Ferrater Mora, 1
17071 Girona
Tel. 972 45 82 90

ISSN: 2604-6679

DOI: [10.33115/a/26046679/4](https://doi.org/10.33115/a/26046679/4)

ÍNDEX / INDEX

DOSSIER

CONJUNTS TANÇATS DELS SEGLES XVI I XVII A LA MEDITERRÀNIA NORD-OCCIDENTAL

CLOSED ASSEMBLAGES OF THE 16TH AND 17TH CENTURIES IN THE NORTHWESTERN MEDITERRANEAN

Per un'archeologia del Mediterraneo Nord-Occidentale post 1500. Aspetti teorico-metodologici e casistica di contesti chiusi subacquei E TERRESTRI del XVI secolo

For a post 1500 North-Western Mediterranean Archaeology.

Theoretical-methodological aspects and case studies of closed underwater and terrestrial assemblages of the 16th century

7

Marco Milanese

El conjunt arqueològic del segle XVI localitzat a la cisterna est del Castell de Montsoriu

The 16th century archaeological assemblage located in the eastern cistern of Montsoriu Castle

25

Jordi Tura, Gemma Font, Sandra Pujadas, Joaquim Mateu, Josep Maria Llorens

Contesti chiusi di età moderna a Pisa: alcuni casi di studio

Closed assemblages of the modern age in Pisa: some case studies

47

Marcella Giorgio

Un conjunt tancat de la segona meitat del segle XVI procedent de l'antic Preparatori del Seminari (Girona, Gironès)

A closed assemblage from the second half of the 16th century, from the old Preparatory Seminary (Girona, Gironès)

69

Jordi Aguelo Mas, Xavier Aguelo Mas

El conjunt ceràmic del pou del pati de la Pia Almoina (Banyoles, Pla de l'Estany)

The ceramic assemblage from the Pia Almoina courtyard well (Banyoles, Pla de l'Estany)

89

Joan Frigola Torrent, Andrea Ferrer Welsch, Josep Tarrús Galter

La circolazione ceramica a Ferrara tra XVI e XVII secolo: forme di smaltimento rifiuti, contesti, materiali. Prime considerazioni The circulation of ceramics in Ferrara between the 16th and 17th centuries: forms of waste disposal, assemblages, materials. First considerations	117
<hr/>	
Chiara Guarnieri	
El Born CCM, un conjunt de conjunts en el marc de la Barcelona moderna The Born CCM, a set of assemblages within the framework of modern Barcelona	135
<hr/>	
Núria Miró i Alaix	
Ceramiche del XVI e XVII secolo da contesti archeologici A Venezia 16th and 17th century ceramics from archaeological assemblages in Venice	177
<hr/>	
Francesca Saccardo	
El dipòsit del mas Llorens de Salt. Un conjunt tancat d'inicis del segle XVII Mas Llorens' repository in Salt. A closed assemblage from the early 17th century	199
<hr/>	
Xavier Alberch, Josep Burch, Neus Coromina, Marc Prat, Jordi Sagrera	
Ordinary tables. Post-medieval pottery from the Ravenna countryside as an archaeological and social indicator: new evidence from the castle of Bagnara di Romagna (circa 16th-18th century) Taules ordinàries. La ceràmica postmedieval del camp de Ravenna com a indicador arqueològic i social: nous testimonis del castell de Bagnara di Romagna (al voltant dels segles XVI-XVIII)	227
<hr/>	
Giacomo Cesaretti	

Pages	Received date	Acceptance date
25-46	2021-10-22	2021-11-23

EL CONJUNT ARQUEOLÒGIC DEL SEGLE XVI LOCALITZAT A LA CISTERNA EST DEL CASTELL DE MONTSORIU

THE 16TH CENTURY ARCHAEOLOGICAL ASSEMBLAGE LOCATED
IN THE EASTERN CISTERN OF MONTSORIU CASTLE

DOI: 10.33115/a/26046679/4_2

Jordi TURA

Museu Etnològic del Montseny, La Gabella

Gemma FONT

Museu Etnològic del Montseny, La Gabella

Sandra PUJADAS

Museu Etnològic del Montseny, La Gabella

Joaquim MATEU

Museu Etnològic del Montseny, La Gabella

Josep Maria LLORENS

Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona

Parules clau

Arqueologia medieval, historia medieval, història moderna, vescomtat de Cabrera, castells, ceràmica, terrissa, tecnologia ceràmica

Key words

Medieval archaeology, medieval history, modern history, Viscounty of Cabrera, castles, ceramics, pottery, ceramic technology

Resum

A partir de la segona meitat del s. xv, el castell de Montsoriu inicià un lent i progressiu procés de decadència que culminarà en l'abandonament del castell i venda del vescomtat per part dels vescomtes de Cabrera i Bas als Marquesos d'Aitona en el darrer terç del s. xvi. En aquest context cronològic s'emmarca la descoberta d'un dels conjunts arqueològics tancats més destacats que s'han localitzat fins ara corresponents aquest període i en un entorn no urbà.

Abstract

From the second half of the 15th century, Montsoriu Castle began a slow and gradual process of decline that culminated in the abandonment of the castle, and the Viscounts of Cabrera and Bas selling the Viscounty to the Marquis of Aitona, in the last third of the 16th century. In this chronological context, we situate the discovery of one of the most outstanding closed archaeological assemblages located so far, corresponding to this period, and in a non-urban environment.

EL CONJUNT ARQUEOLÒGIC DEL SEGLE XVI LOCALITZAT A LA CISTERNA EST DEL CASTELL DE MONTSORIU

PRESENTACIÓ

En el transcurs de les intervencions arqueològiques portades a terme al castell de Montsoriu l'any 2007 pel Museu Etnològic del Montseny, es va localitzar un extraordinari fons arqueològic format per més de 400 objectes.

La singularitat de la troballa, més enllà de la quantitat i la diversitat dels objectes recuperats, rau en el fet que un nombre molt significatiu d'aquests estaven sencers en el moment de ser llençats, cosa que indica que podien haver estat en ús fins aquell moment, una suposició que ens ve refermada per la presència de restes òssies d'animals domèstics i salvatges que corresponen sovint a exemplars processats, en algun cas amb connexió anatòmica (com per exemple diferents restes de tudons) i, per tant, versemblantment a punt per ser consumits.

Davant d'aquest fet, les preguntes poden ser diverses: qui i per què pren la decisió de desfer-se d'una part significativa o de la major part dels objectes que garantien el funcionament en termes de vida quotidiana del castell? Per què no es varen reutilitzar aquests objectes? En quin moment va tenir lloc l'abocament?

Les eines de les quals disposem per respondre aquestes qüestions són diverses i, en aquest cas, no tan sols l'arqueologia ens pot donar respostes, sinó també l'estudi de la documentació conservada coetània al moment dels fets.

CONTEXT HISTÒRIC DE LA TROBALLA

Després de la gran fase constructiva de mitjans segle XIV que va convertir Montsoriu en un dels millors exponents de l'arquitectura militar medieval catalana, el castell iniciarà en el segle XV un progressiu procés de decadència, que s'intensificarà en el segle XVI i culminarà amb el seu abandonament en el segle XVII.

Aquest procés l'hem de veure en relació amb diferents factors: per un costat el desenvolupament des de les darreries del segle XIV, però sobretot al llarg del segle XV, de nous tipus d'armes de foc, cosa que convertiren en obsoletes les defenses del castell, reduint, per tant, la importància estratègica de la fortificació. L'altre factor important serà els efectes dels terratrèmols de la primera meitat del segle XV, que semblen haver afectat diverses zones del castell, especialment en

el sector del recinte sobirà, i que, tot i que es documenten obres de rehabilitació posteriors, aquestes no tornaran al castell l'esplendor arquitectònica del segle anterior. I, finalment, l'allunyament de la família vescomtal i la consegüent pèrdua de la seva funció residencial, a partir de les darreries del segle XIV, amb el trasllat de la família vescomtal primer a Blanes i després a Ragusa (comtat de Mòdica, Sicília).

Malgrat tot, Montsoriu deuria presentar un relatiu bon estat de conservació a mitjans de segle XV, com semblaria demostrar el fet que en el transcurs de la Guerra Civil catalana, l'any 1463, el castell serví de refugi als monjos del monestir benedictí de Sant Salvador de Breda: *«per no venir en mans dels enemichs qui ofici de lladres mes que de bons guerres usen, el més prest per fer-se puixe vos e los monjos e preveres ab totes les coses, així sacres com profanes, e vitualles, vos recolliau al Castell de Montsoriu on stareu segurament, e fareu lofici devotament e sens temença alguna»* (Bofarull 1850, 273).

En el mateix context, sabem que Montsoriu disposava d'una petita guarnició, així el 26 d'agost de 1463 hi havia destacats només 10 homes al castell: *«Fou feta deliberació e conclusió que sien anadits quatre homens a peu fiables per custodia del castell de Montsoriu ab lo stipendi acostumat dar als altres companyons destinats a la dita custodia e despeses del General, així que ab los sis que ja hi eren sien X companyons»* (Bofarull 1850, 386). Durant aquest període, el castell fou pres per les tropes del Principat, per passar finalment a mans reials al 1464.

La presència d'una mínima guarnició sembla que es va mantenir fins a la primera meitat del segle XVI. Se sap que durant el 1504, el capità del castell era Martí Malianta (Torrent 1978, 72). Entre 1513-1527 serà capità Alfons d'Escobar —donzell de Segovia— que, segurament, serà substituït en el càrrec per Pere de Bellista, militar que apareix relacionat en el fogatge de 1553 de la parròquia de Sant Feliu de Buixalleu amb el títol de capità de Montsoriu (fig. 1).

Figura 1. Imatge aèria del Castell de Montsoriu als peus del Montseny. Autor Cesc Noguera.

VENDA DEL VESCOMTAT DE CABRERA I BAS

Entre els anys 1566 i 1574 Francesc de Montcada i de Cardona —el Marquès d'Aitona— comprà a Enríquez de Cabrera els territoris, les possessions i títol nobiliari de l'antic Vescomtat de Cabrera i Bas pel preu de 273.000 lliures.

En aquests moments, vers l'any 1570, Montsoriu, tot i haver iniciat el seu procés d'enrunament sembla que mantenia en bon estat el seu perímetre de muralles, així com les portes d'accés: *«[...] i ates que dita porta esta tancada y que nomes hi ha tocat i cridat: obriu al Rey, ningú respongué per exemptio de dites [...] feu obrir dita porta per lo serraller ab clau de compte com millor y ab menos dany se puga, et i així*

predits Joan Ribes, serraller, Joan Millars i Joan Bru porters reials, no podent obrir la tancadura per esser la porta fermada y altrament fou fet forat baix, y rompuda la pedra del llindar de dita porta per dit senyor alguatzil, mana entrar dins dit castell dits porters y serraller qui essent dins acabaren de obrir dita porta cum minor danno quo fieri potest [...]. D. Lluís Enriquez de Cabrera, duc de Medina de Rioseco, comte de Modica y vescomte de Cabrera y Bas dades en Barcelona a deu del mes de març proper passat fent manament a Pedro de Bellista a sert castellà o guarda del castell de Montsoriu, per lo dit Ill. Don Luys Enriques de Cabrera eo a Antoni [...] habitant en dit castell que dins tres dies primer vinents buyden y enamen lo dit castell, attes que el dit alguatzil real per encontro de dites tres reals executories del dit castell li a posat en posseessió lo dit Ill. Comte de Aytona o sos procurador, y per aquell es estat revocat de castellar o guarda del dit castell, y denou es estat creat en castella del dit castell mossen Miquel de Cartella donzell y per loctinent de aquell o guarda del dit castell Miquel Fuster habitant en lo mas de Orri, lo qual manament se fa a instancia dels noble y mag. Don Pedro de Aymeric y misser Hieronym Pasqual doctors en drets, procuradors generals del comte de Aytona. Dats en dit castell de monseriu a quatorze dies del mes de abril any mil sincents setanta».¹

Aquest document de presa de possessió per part del compte d'Aitona és interessant no tant sols pel fet de posar punt final a una relació de gairebé sis-cents anys entre Montsoriu i la família vescomtal Girona-Cabrera, sinó que és versemblant que estigui vinculat amb la troballa arqueològica de l'any 2007.

ABANDONAMENT DEL CASTELL DE MONTSORIU

Un clar exemple del deteriorament arquitectònic d'alguns dels edificis del castell el trobem en un document datat l'11 de febrer de 1588, mitjançant el qual s'atorga: «Llicència atesa la ruïna de la capella del castell de Montsoriu, de fer a Hostalric el servei del benefici de la mateixa».²

En un memorial encarregat per Francesc de Montcada de l'any 1590, sobre les necessitats de reparació dels castells de Montsoriu, Palafolls i Anglès podem llegir: «[...] el de Monseliu le fuy a ver, el qual anda deruiendose, y para repararse conforme han dicho los oficiales que le han visto se hauria de gastar mil y quinientos o dos mil escudos, lo que convenga para gora seria procurar de adovar los canales de la cisterna, que estan en algunas partes rotas, y reparar todos los texados y corredores, que l'agua como llueve se puede recoger en la cisterna o que vaia fuera, que no gaste la casa, y para este reparo solo hise subir alla oficiales y dixeron que para esso her menester quinientos o seis cientos escudos».³

L'arqueologia ens demostra que a les darreries el segle XVI, no es van portar a terme obres importants. Només es podria relacionar amb aquest període l'aixecament de paviments en algunes zones per les quals recorrien canalitzacions soterrades

1 ADM – AHH: Cartes de Francesc de Montcada II comte d'Aitona, 1570, 135

2 ADC, Llibre U-298, Foli F 137V

3 ADM - AHH Fons Aitona 1008 L-37/2 p.446

de desguàs d'aigües, com en el cas del canal que travessa per sota el porxo en el sector de les antigues cuines. Possiblement, aquestes petites reparacions estarien relacionades amb el document anterior.

Malgrat tot, el castell estaria habitat o amb espais que es podrien habitar en algunes zones no enderrocades. Per altra banda, tenim constància de l'existència d'un guarda a Montsoriu l'any 1599: «*Item en Blanes a – del mes de Diciembre en poder del notario vendió a su S Viladecans el ius Iuendi del bosque de Montsoriu por precio de 400 libras con reservación del feudo y directa senyoria, y con censo de un puerco de peso de 60 libras cada anyo, pagadero en Barcelona, y le da habitacion en el castillo con cargo de hazer la guarda y habitar-lo [...]*».⁴

El segle XVII s'inicià amb una greu epidèmia de pesta que afectà la vall d'Arbúcies el 1606 i un aiguat l'any 1617. En Joan Momplet, pagès, deixà escrita una nota que diu: «*El tres de desembre de 1617 fouch lo gran dilubi que sen espalla lo pont de Arbucies, hi també la casa que io ana feta nova al Oulivar que la agi de tornar fer de soca rel, Ioanan Momplet pages de arbucies hi aso ci per mamoria dels qui vindrans que sens recordian, avuy als 3 de desembre 1617*».⁵

Pel que fa a la propietat del castell, Gastó I de Montcada —II Marquès d'Aitona— va vendre a Joan Sarriera i Gurb, comte de Solterra, el castell de Montsoriu amb tot el seu terme i tots els drets jurisdiccionals el 15 d'abril de 1624. Així en el document de compra se'ns diu que Joan de Sarriera adquireix a Gastó de Montcada: «*[...] totum illud castrum de Montsoriu, situm in Vicaria de Gerunda nunc pro maioris parte dirutum et desabitatum [...]*».⁶

L'estat d'abandonament i d'enderroc del castell no ens ha de sorprendre si tenim en compte els forts episodis de tempestes i pedregades documentades en aquests primers anys del segle XVII, un fet que se suma a un estat de conservació ja molt precari en el darrer quart del segle anterior.

L'arqueologia també referma aquesta hipòtesi d'abandonament del castell en aquest període amb la localització d'abocaments de materials corresponents a ocupacions d'aquest moment. Majoritàriament, són en forma de restes ceràmiques i amb la manca de reformes arquitectòniques d'entitat, més enllà de la transformació dels espais corresponents a l'antic palau en el sector sud, que es convertiren en corts de bestiar, així com la transformació de l'antiga sala del pati d'armes i les cuines del castell en habitatge.

Uns espais segurament ocupats per una família de masovers, com testimonia la inscripció, conservada en el llibre de baptismes de la parròquia d'Arbúcies, de l'infant Miquel Costa, nat el 15 d'octubre de 1629, fill de Joan Costa i Antiga Blanch «*els quals habitaven en el castell de Montsoriu*».⁷

Aquesta és hores d'ara la darrera notícia que coneixem, que fa referència a ocupacions continuades en el castell. A partir d'aquest moment, les ocupacions

4 ADM - AHH Fons Aitona 1008 L-37/2 p. 672

5 AHMA Fons Marcús

6 AHBC. Fons Solterra 14/25 a 14/26 Notes de la venda feta pel marquès d'Aitona al comte de Solterra del castell de Montsoriu en el terme d'Arbúcies.

7 ADG - Arxiu parròquia d'Arbúcies, llibre de casament f. 8

seran puntuals i sovint en relació amb episodis bèl·lics, com és el cas de la Guerra dels Segadors, la Guerra de Successió, la Guerra del Francès o, fins i tot, la primera Guerra Carlina.

L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DE LA CISTERNA EST DEL RECINTE DEL PATI D'ARMES

La troballa del conjunt de materials que formaven part de l'aixovar i atuellis propis de la vida quotidiana del castell de Montsoriu a l'interior de la cisterna de la bestorre est del recinte del Pati d'armes, es pot vincular històricament al procés d'abandonament definitiu que va patir el castell a partir de la segona meitat del segle XVI. Es troba especialment relacionat amb l'acta de venda del castell i de les terres del vescomtat al marquès d'Aitona per part dels Cabrera, a partir de 1570 amb l'ordre expressa de buidar el castell.

Estratigràficament, es tracta d'una unitat i, per tant, d'un abocament portat a terme en un sol moment en el qual varen ser dipositades peces senceres (evidentment fabricades anteriorment a la data d'abocament) que podrien haver estat en ús fins aquell moment.

Al llarg dels gairebé 30 anys d'intervencions que s'han portat a terme a Montsoriu, els testimonis arqueològics, en forma majoritàriament de restes d'objectes ceràmics corresponents a l'etapa d'abandonament del segle XVI, són nombrosos i afecten la major part dels nivells d'abandonament localitzats en els diferents àmbits o espais arquitectònics del castell. Cap d'aquests nivells de totes maneres ha ofert quantitativa i qualitativament la informació que ha aportat la troballa efectuada l'any 2007 en el transcurs de l'excavació de l'interior d'aquesta cisterna, tenint en compte que es tracta d'un conjunt arqueològic tancat i abocat en un moment únic en el temps (fig. 2).

L'excavació dels nivells inferiors de la cisterna va permetre documentar la presència de dos estrats molt rics amb materials arqueològics, sobretot l'UE 10955, farciment format per sorra molt fina amb restes de carbons i cendres i amb presència de material ceràmic i no ceràmic. Es tracta d'un nivell amb una potència de 60-80 cm. El nivell inferior de l'estrat UE 10955 presentava una textura de sediment més fina i amb més presència de cendres, malgrat que els materials ceràmics eren els mateixos que en la zona superior de l'estrat. Aquest fet va aconsellar separar de manera preliminar els materials (UE 10955B).

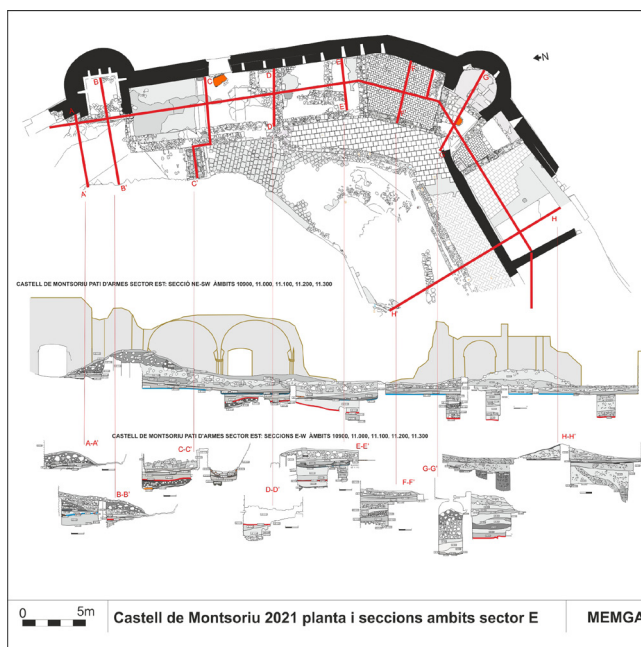

Figura 2. Estratigrafia del sector est del Recinte Pati d'Armes, amb la bestorre excavada. Autor MEMGA.

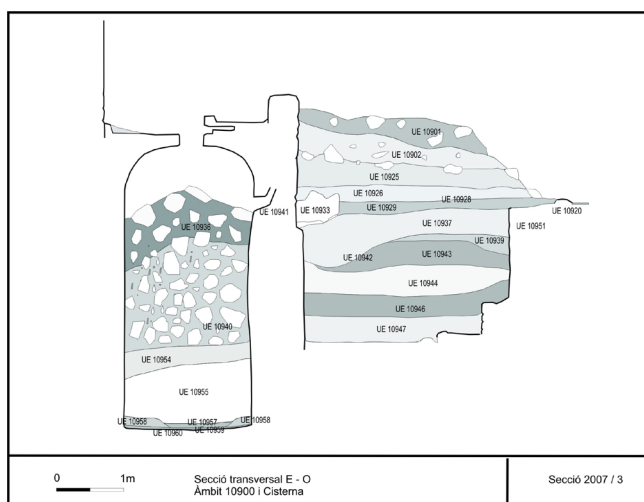

Figura 3. Secció interior de la cisterna de la bestorre E del pati d'Armes. Autor MEMGA.

Es finalitzà l'excavació del nivell d'abocament interior de la cisterna fins a arribar al nivell de llims corresponents a l'estrat de funcionament de la cisterna com a tal. S'excavaren els darrers 15 cm de nivell de llims i sorres amb presència de cendres i amb restes també de materials ceràmics, materials de construcció (teules i rajols) i fauna, en la major part (fig. 3).

La UE 10957 correspon a un nivell de terres de gra gruixut que apareix en el punt central de caiguda d'aigua procedent del vessador superior, pràcticament sense restes de material ceràmic. Aquest nivell s'entrega a la UE 10958, o nivell de llims endurits de

textura argilosa molt compactada que es localitza en els laterals de la cisterna. En aquest context, van aparèixer les restes d'un poal, totalment remuntable, en cuita oxidant i també restes fauna.

Un element que cal tenir en compte és que la quantitat de material ceràmic corresponent a aquests estrats és mínim. És curiós observar com les restes ceràmiques corresponents a l'abocament de les darreries del segle XVI no es troben en aquest estrat.

Finalment, en els darrers 5 cm, es documentà un segon nivell de sorres molt fines —clarament filtrades per l'aigua— (UE 10959). Aquest nivell fou més estèril pel que fa a materials ceràmics i no ceràmics i es presentava directament en contacte amb el paviment de *signinum* de la cisterna.

A uns 4,30 m de fondària des de la boca superior de la cisterna es localitzà el paviment de morter de calç tipus *signinum* que recobreix el basament final de la cisterna i que es troba en bon estat de conservació (UE 10960). Es tracta del mateix tipus d'arrebossat de morter, anomenat hidràulic, que recobreix les parets laterals de l'estructura. Cal destacar també que la part superior de la coberta està construïda en volta d'encanyissat.

LA VAIXELLA DEL CASTELL DE MONTSORIU AL SEGLE XVI

Seguint la metodologia arqueològica, es va recuperar l'important conjunt de més de 400 objectes ceràmics i no ceràmics. S'ha pogut documentar un conjunt excepcional de parament de taula i cuina del castell de Montsoriu que fou abocat en el transcurs de la segona meitat del segle XVI en l'interior d'aquesta cisterna (fig. 4). El conjunt d'objectes està format per la vaixel·la (plats, escudelles, servidores, sitres, copes de vidre...), els atuells de cuina (olles, cobertores, greixeres, greixoneres, tupins...), a més d'altres objectes de vidre i metall, i milers de restes

de fauna. El conjunt es troba dipositat al Museu Etnològic del Montseny, entitat que ha portat a terme les tasques de documentació, estudi i difusió expositiva dels materials recuperats.

Figura 4. Part dels materials restaurats procedents de la cisterna de la bestorre E de Montsoriu. Foto CRBMC.

Els materials ceràmics de parament de taula localitzats a l'interior de la cisterna són de gran interès, tant per la seva diversitat tipològica formal, com per la procedència de les manufactures i pel seu bon estat de conservació. Així, a més de les produccions pròpies de Catalunya (tallers de Barcelona, Reus...), s'han localitzat diversos exemplars d'importació provinents de tallers valencians (produccions en reflex i blau de Manises) i també produccions policromes de la Toscana, concretament dels tallers de Montelupo, un dels grans centres productors de ceràmica en el Renaixement. Fins al moment, s'han pogut remuntar més d'un centenar de peces de servei de taula del castell de Montsoriu (fig. 5).

Figura 5. Alguns exemplars del conjunt localitzat a la cisterna de la bestorre de Montsoriu. Foto CRBMC.

Pel que fa a les produccions ceràmiques, el tipus més ben representat dins el conjunt correspon a la pisa decorada en blau cobalt de procedència catalana (47%), seguida de les produccions vidrades en blanc d'estany (36%) i el reflex català (7%). És a dir, un 90% de les peces provenen de tallers del Principat mateix. Mentre

que un 11% del total correspon a produccions foranes, de les quals les produccions de Manises representen el 7% i les del Montelupo florentí el 4%.

Paral·lelament, tenim els atuells de cuina o terrissa comuna amb un ventall formal molt ampli que representa la majoria de sistemes de cocció i emmagatzematge utilitzats en la cuina de la noblesa en l'època tardogòtica fins a inicis del Renaixement.

La ceràmica anomenada genèricament «blava catalana» és la més nombrosa dins el conjunt, arribant pràcticament a la meitat de peces recuperades en el fons. Es poden diferenciar dos subconjunts, un d'estil tardogòtic (conjunt d'escudelles i plats) que morfològica i decorativament podem situar com a produccions catalanes de la segona meitat del segle XV, i en algun cas a inicis del segle XVI (ca. 1500), coincidint amb jaciments com Can Xammar de Mataró (Cerdà 1991, 162). Morfològicament, aquestes escudelles presenten un cos semiesfèric i un peu massís lleugerament treballat per donar forma convexa, amb aresta poc marcada. L'esmalt d'estany recobreix la peça completament. Les orles són simples amb línies paral·leles i emmarquen un motiu decoratiu de traç ràpid, simple i sovint imperfecte (fig. 6).

Figura 6. Detall de les produccions ceràmiques en blau català, i de produccions esmaltades en estany i decorades en reflex metàl·lic català del conjunt de Montsoriu. Olla, greixera i greixonera en cuita reduïda. Foto CRBMC.

El motiu decoratiu més representat correspon al tipus de la Roda (15 u), seguit pels motius de les alàfies esquematitzades (7 u), pinyes reixades (7 u), la creu de tres línies paral·leles amb traços semicirculars esquemàtics als angles (6 u) i altres motius comuns dins el repertori de la ceràmica blava catalana com ara l'estrella de quatre puntes amb traços lineals al voltant (4 u), estrelles centrals i la palmeta central (5 u).

Els motius decoratius que hem vist en les escudelles de pagès es repeteixen en la tipologia d'escudella gresala o doblers: creus de quatre puntes, palmetes i estrelles... La diferència més remarcable amb la forma anterior és la presència de vidrat únicament a la part interna de la peça.

El segon subconjunt dins les produccions de ceràmica vidrada en estany i està decorada en blau cobalt. És el de les grans servidores, peces decorades profusament en blau i que presenten elements decoratius propis de les produccions tardogòtiques catalanes —palmetes, pinyes reixades, traços simples, etc.— amb orla més treballada i mostra, així, un *horror vacui* amb una forta presència del motiu decoratiu central —perfil de dama i un gran ocell— i es relaciona amb un possible ús per a la presentació a la taula de les menges d'aus o volateria de caça. Els grans plats o servidores formaven part de la vaixel·la per a servir les viandes a la taula dels senyors i eren una mostra clara de l'opulència de la família. De fet, en els receptaris de la cuina del Renaixement, com el llibre del Coch del mestre Robert de l'any 1520, el cuiner del rei de Nàpols esmenta que la volateria i les aus de caça eren servides a taula amb les característiques servidores o tudoneres (fig. 7).

Figura 7. Gran servidora de pisa blava catalana de Montsoriu. Foto MEMGA.

Pel que fa als plats, la tipologia formal és poc variada, però decorativament trobem elements que podríem definir com a habituals en aquesta cronologia i que trobem repetits en les escudelles (palma, creu de tres línies...) i altres, de menys freqüents, com el motiu religiós de la gran creu entre muntanyes. Aquest estil decoratiu es relaciona amb un possible ús monàstic. Esdevindria un plat monacal inspirat en la *sèrie montserratina* popular del segle XVI en els monestirs benedictins. Els peus també solen ser massissos i lleugerament convexos (fig. 8).

Figura 8. Plat monacal de Montsoriu. Foto CRBMC.

Per altra banda, destaquem la no aparició de ceràmica catalana amb policromia. Aquest fet, juntament amb el que s'ha comentat anteriorment referent a les tipologies decoratives, ens portaria a situar cronològicament aquest conjunt en un context anterior al darrer terç del segle XVI.

Un altre conjunt correspon a la ceràmica catalana vidrada en blanc d'estany sense decoració, és el segon grup més representat pel que fa a quantitat dins el fons arqueològic recuperat a la cisterna (36%). Es tracta d'un conjunt amb dues formes simples concretes: escudelles i plats. Apareixen escudelles tant amb orelletes de classe galletí (les més antigues) com les anomenades tall d'argent o lobulades, esmentades en la documentació dels escudellers de Barcelona a partir de 1515.

Destaca la tipologia de plats amb botó central a tall d'umbó elevat (plat umbonat), característic també en les produccions en reflex. Aquestes produccions es caracteritzen per la manca de peu i per la presència de base lleugerament còncava, l'esmalt en estany és a l'interior i exterior de la peça, però presenta diverses tonalitats dins la gamma del blanc al rosat pàl·lid, que denota una aplicació diferenciada del vernís d'estany.

Pel que fa al conjunt de ceràmica catalana decorada en reflex daurat, es distingeixen dos motius decoratius: un de la sèrie de pinzell pinta triple i un altre amb flor central de sis pètals i bandes al lateral que alternen punts i franges de línies

paral·leles a les vores (Cerdà 2001, 71) que forma la decoració d'un petit saler. La tècnica del pinzell pinta es documenta en el segon quart del segle XVI i en tot cas ja apareix amb anterioritat al 1550 (Ainaud, 1952 Cerdà 2001, 51). També apareixen plats amb decoració reticulada d'una sola línia distribuïda en vuit bandes amb el revers mostrant decoració lineal a torn —també veiem aquest tipus de decoració en format escudella orellada—. Així com plats decorats de forma geomètrica formant flor de vuit pètals en pinzell pinta, plat decorat amb creu central en pinzell pinta i envoltat d'orles florals i escudelles orellades amb decoració de pinzell pinta triple o amb decoració geomètrica d'estrella realitzada en pinzell pinta (fig. 9).

Figura 9. Plat decorat en franges geomètriques en reflex i metàl·lic català procedent de Montsoriu. Foto CRBMC.

Pel que fa a la pisa decorada en blau i daurat, o només en daurat, de procedència valenciana (Manises) és representada per pocs individus, però en bon estat de conservació. En els plats i escudelles apareixen els motius decoratius de les fulles de card i també de les pseudocal·ligrafies (*in principium erat verbum*) típiques d'aquests tallers.

El tema de la fulla de card es pot datar entre el 1475 i el 1530 i apareixen molt sovint en context amb altres exemplars decorats amb la pseudocal·ligrafia. De fet, en dues escudelles amb orelles de Manises decorades en blanc i reflex, apareix la decoració de la sèrie «*erat verbum (in principium erat verbum)*», aquesta sèrie epigràfica està ben documentada a Manises entre 1502 i 1526.

Un altre tipus decoratiu són els plats umbonats decorats en reflex que presenten decoració geomètrica integrada en vuit espais, retícules i puntets amb fulles de card que sovint apareixen en context amb les sèries de pseudocal·ligrafia (1475-1530). Un altre exemple de combinació de fulles de card en blau i elements reticulats en reflex són les formes de plats fondos —safes o taifores del tipus 4 de Manises— i que se situen cronològicament entre el 1470-1526, mostrant altre cop la relació d'aquesta sèrie decorativa amb la de l'epigrafia *erat verbum* (Mesquida 2005, 16). De forma similar, un plat decorat amb el motiu de la pestanya (1500-1520) presenta una orla pseudoepigràfica amb la inscripció de la sèrie «*erat verbum*».

Pel que fa a les escudelles decorades en blau i daurat, les decoracions habituals són de la caplletra gòtica envoltada d'elements de tipus vegetal i la decoració en palmeta rodejada de puntets en daurat. A les parets, trobem motius vegetals i fulles de juliverts en blau cobalt. Ambdues decoracions se situen en el tombant de la primera meitat del segle XV i finals del XV (1445-1500) i sembla que mostren una relació amb la sèrie d'inscripcions gòtiques sovint acompanyades de trifolis envoltades de flors o punts. El blau és un complement de la decoració daurada i es pinta únicament al voltant de la vora, en el fons o peu de l'escudella. Al retaule de Sant Eloi del MNAC datat el 1524 es pot veure una escudella similar (fig. 10).

Finalment, la ceràmica policroma de procedència italiana és identificada com a pisa de Montelupo Fiorentino. Es tracta de peces de gran qualitat, bellesa i policromia, en molt bon estat de conservació i que estan datades entre els anys 1500 i 1515.

La presència de ceràmica de procedència de la Toscana a Catalunya és bastant comuna en el tombant del segle XV-XVI, fins i tot es redactaren unes ordenances proteccionistes l'any 1528 per evitar l'entrada massiva d'aquest producte a Barcelona (Ainaud 1941, 53-78).

Troblem tres plats amb la decoració de doble cinta entrelaçada formant una estrella (Gènere 25.2 *Nastri*. 1500-1510), els tons de blaus cobalt són característics d'inici del segle XVI, combinats en l'orla amb colors groc, vermell i taronja-ferrós. El tipus decoratiu de mosaic escacat central envoltat de baines bicolors (Gènere 38 *bacello*) imita els plats esmaltats àmpliament difosos en aquest període. El relleu s'obtenia capgirant el plat i emmotllant en cru per obtenir la forma de relleu. La beina és decorada en taronja i verd i envolta la decoració central escacada. Finalment, destaca un exemplar dins el conjunt *bleu graffito* del subtipus heràldic (Gènere 34.2 grafit blau) amb l'escut de la família dels Ducs de Medici de Florència (Gènere 34l) (Berti 1998) (fig. 11).

Pel que fa al conjunt de terrissa s'han recuperat elements per a ús quotidià a la cuina, rebost i higiene. En el transport i emmagatzematge d'aliments i begudes utilitzaven recipients com ara gerres, cànir o pitxers, mentre que el servei a taula es realitzava amb les clàssiques sitres en verd gòtic. La majoria són atuells fets en cuita reductora o grisa, però també amb una notable presència de peces de cuita oxidant i vidrat de plom, que especialment en el cas de les olles i cobertores presenten un aspecte molt semblant a les produccions terrisseres tradicionals d'època moderna i que en alguns casos han perviscut fins ben entrat el segle XX.

Dins el conjunt destaca, pel seu estat de conservació, la gerra per l'oli de cuita oxidant i vidrada en verd a l'interior i a l'exterior fins a mig cos, obra verda característica de tallers barcelonins (fig. 12).

Les gerres, sempre en cuita reduïda, (6%) són l'element més usual per emmagatzemar, ja que podien contenir des d'oli fins a mel, farina, conserves de peix, aigua o vi. També podien servir per trascolar vi i, possiblement, per mesurar la capacitat de líquids i gra, ja que alguns d'aquests exemplars conserven marques de capacitat o segells inscrits.

També apareix un conjunt de cinc gibrells o cossis de cuita reduïda, en aquest cas les pastes són poc depurades i en algun individu el desgredant utilitzat és gra gros, n'hi ha tres de cuita oxidant vidrats en plom de color marró-melat, de pastes més fines. Els seus diàmetres van dels 26 als 47 cm. Els gibrells o cossis servien per multitud de tasques, des de rentar aliments, roba o plats, fins a posar verdures en remull, pastar el pa, netejar o dessalar el peix o preparar conserves.

Figura 10. Escudella decorada en blau i reflex de Montsoriu. Foto CRBMC.

Figura 11. Plat de Montelupo procedent de Montsoriu. Foto CRBMC.

Figura 12. Gerra d'oli d'obra verda procedent de Montsoriu. Foto CRBMC.

Figura 13 i figura 14.
Olla de cuita oxidant i
envernissada en plom
i olla de cuita reduïda.
Foto CRBMC.

Figura 15. Greixonera de
Montsoriu.

Dins el conjunt d'obra verda tenim elements ceràmics relacionats amb el servei de líquids com són el pitxer per conservar i servir el vi a taula (2), el poal —per extreure aigua del pou o cisterna i beure a galet—, la sitra (5) i el sitrell.

Pel que fa a la terrissa de cuina, el grup més nombrós correspon a les olles (42%) de les quals la meitat, aproximadament, corresponen a atuells de cuita reductora i l'altra a oxidant amb vidrat de plom. Les olles són el grup més nombrós i n'hi ha de totes mides, denoten el gust de l'època per la cuina de les sopes i potatges. Destaca la presència d'olles de grans dimensions amb quatre nanses, que tenien la finalitat d'anar penjades als clemàstecs, lleves de la llar de foc o bé al damunt de trespeus o fogons (figs. 13 i 14).

Són un tipus d'olles de parets fines i argila depurada de forma completament globular esfèrica, coll molt marcat i incís amb llavi exvasat prim. Poden presentar decoració lineal incisa a la carena. Les nanses són de secció circular. Denoten una certa pervivència de formes antigues comunes al llarg del segle xv. En canvi, no apareix cap vora baixa típica de les produccions més modernes del 1600.

El segon conjunt més nombrós és el de les greixoneres —tant en cuita reductora, però, sobretot, de cuita oxidant vidrades en plom a l'interior 60%— servien per a la conservació d'aliments en sal o llard/greix i per cuinar als forns i als fogons. Això és un indicador de les possibilitats d'aprovisionar aliments i dels sistemes de conservació en un castell a mitjans del segle xvi. Dins d'aquesta tipologia ceràmica les vores tan es presenten altes i lleugerament exvasades a semblança de les olles, com també engruixides vers l'interior. Les greixeres en vidrat de plom majoritàriament són la pervivència de models més antics i s'utilitzaven pel rostit a l'ast i la recollida del greix i llard (fig. 15).

Pel que fa a *les cobertores*, es presenten diferenciades en dos grups: un de nansa de cinta i de cuita reduïda que sembla una pervivència més antiga i un altre model de cuita oxidant amb vernís de plom de color marró amb agafador de botó, més típic de les cuines catalanes del segle xvi. Les cobertores no servien només per cobrir les olles, sinó que en alguns receptaris es parla d'escalfar o refredar aliments col·locant brases o aigua a la cobertora

TALLERS I CENTRES PRODUCTORS

Una de les problemàtiques més recurrents en la fase de documentació i catalogació de ceràmica té a veure amb l'adscripció de procedència/taller. Mentre que, en general, les produccions de ceràmica fina o pisa són fàcils d'identificar a partir de paral·lels coneguts, ens trobem que un percentatge molt elevat de fragments i objectes de terrissa popular són difícilment atribuïbles a un centre productor únic.

Les produccions d'aquests tipus de terrissa acostumen a presentar similituds formals i tècniques en diferents centres productors, fet que és intrínsec a la mateixa terrissa, a causa de la seva utilitat i funcionalitat. Aquestes peces eren creades per a ser utilitzades en processos de cocció comuns a tot el territori i que no variessin massa en el temps al llarg de bona part de l'època baix medieval i moderna.

De fet, a partir de l'anàlisi de les produccions trobades a Montsoriu, podem dir que hi ha una continuïtat de formes entre els segles XIV- XVI —greixeres i greixoneres— si bé podem apreciar un canvi lent referent a les tècniques —disminueix el nombre de produccions en ceràmica grisa i augmenta i es diversifiquen les produccions en ceràmica oxidada/vidrada— de manera que les produccions de terrissa entre els segles XV i XVI es tecnifiquen i s'especialitzen en usos concrets. Les olles presenten una clara morfologia diferenciada de les produccions del XII i XIV amb unes característiques tècniques especialment buscades pels mateixos obradors, ja siguin per cuinar al foc, al forn o per emmagatzemar.

És en aquest àmbit d'estudi on les anàlisis de terres, argiles i pastes (arqueometria) poden aportar informació referent als centres de producció o tecnologia etnològica, que un cop constatada amb els resultats de l'anàlisi arqueològica, han de permetre aportar dades fiables als estudis de ceràmica i terrissa popular d'època baix medieval i moderna.

En aquest context, el fons presentat en aquest article ha format part d'un recent estudi dut a terme pel departament de geologia de la UAB (Anglisano, Goñi 2021), comparant les argiles de centres productors locals del rodal de Montsoriu: Breda, Sant Julià de Vilatorrada, Quart i la Bisbal amb fragments extrets del conjunt de ceràmica oxidada de cuina de Montsoriu. La hipòtesi inicial era establir un vincle de les produccions amb vidrat de plom amb el proper centre terrisses de Breda. No obstant això, els càlculs de probabilitat que les tres mostres de terrissa de cuina oxidant i vidrada en plom analitzades provinents del castell de Montsoriu s'hagin produït amb argiles de Breda no supera el 7%. L'anàlisi PCA mostra que la probabilitat més alta es presenta quan es planteja la possibilitat que no provinguin de cap de les tres possibilitats (35,5%). Això ens obre un nou ventall i ens acosta a les produccions barcelonines, com per altra banda sembla indicar la comparativa de formes.⁸

8 Actualment el model generat des de la UAB contempla l'aplicació d'intel·ligència artificial per a poder discernir la procedència de les peces.

ELS MATERIALS NO CERÀMICS

En el Fons arqueològic procedent de l'interior de la cisterna també es destaca un conjunt molt important de restes de materials no ceràmics: objectes metall, lítics, vidre, os, etc. Pel que fa als metalls s'han pogut identificar a priori: 324 puntes, set sivelles, 236 claus, 57 plaques allargades, tres ferradures, dues anelles, un podall, dos ganivets, una punta de ballesta, una llàntia i una esquella, tot elaborat en ferro. En bronze es destaca la troballa d'un ham de pescar, un didal, un anell, una arracada, set sivelles, cinc agulles de cap, un tatxa, una anella petita i 27 fragments d'agulla, entre altres objectes. Finalment, pel que fa al plom s'ha identificat un contrapès, a més de 23 fragments indeterminats.

En l'àmbit numismàtic, es recuperaren un total d'11 monedes que ens han aportat una cronologia de la primera meitat del segle XVI. Concretament, corresponen a diners de billó encunyats a Girona i Barcelona sota el regnat de Joana I i el seu fill Carles (1516-1558).

Les emissions de billó —dobler i diners— s'encunyaren a Barcelona fins ben entrat el segle XVI, tal com es feia en temps del rei Ferran II. La seca de Barcelona va encunyar els menuts o malles a partir de l'any 1523 (Botet 1911, 11) i a la seca de Girona s'iniciaren el 1520 i s'acabaren d'encunyar a finals de 1535 (Botet 1911, 15).

En el fons de la cisterna, també es localitzà un diner doblenc de Jaume I datat el 1222 i encunyat a Barcelona, en contacte amb l'estrat de llims i, per tant, relacionat amb l'etapa de funcionament de la cisterna. Pel que fa al conjunt

Figura 16. Copa de vidre o calze de Montsoriu.

d'objectes de vidre, s'han pogut identificar un mínim de 30 individus diferenciats que corresponen a produccions majoritàriament catalanes del segle XVI. Com a peces destacades tenim un peu còncav decorat en esmalt blau i blanc, una ampolla en vidre de coll llarg i tonalitat verdosa, un copa de vidre bufat blanc translúcid, amb peu circular lleugerament cònic, anella realitzada amb motlle i nanses motllurades —vuit de les quals possiblement es tracten d'un calze— dues copes de vidre diàfan de dipòsit cònic, peu còncav poc aixecat i nus globular. També han aparegut dos vasos, brocs de canadelles i nanses d'aplic que poden correspondre a copes i gerretes (fig. 16).

La localització de dos flabiols de sis forats mereix una menció a part, els quals van ser treballats en os de tibia de xai. En aquest cas, es tracta de flautes dolces rectes que ja en l'edat mitjana el mateix intèrpret tocava amb un petit tambor o bombo i que era anomenada *flaiol* o *el flaihutel*.

Segons l'estudi preliminar, a càrrec de Rafel Mitjans i Teresa Soler (Mitjans 2009), la flauta «A» és la més curta, fa 158 mm de llargada i presenta sis forats davant i un al darrere. Els forats són fets amb una broca de 3 mm, bàsicament cilíndrics, però amb un lleuger eixamplament exterior fins als 5-5,5 mm. La finestra té forma de D, amb el trencavents semicircular.

La flauta «B» fa 168,5 mm de llarg, amb sis forats al davant i cap al darrere. Els forats són com els de «A», però de 2 mm i s'eixamplen a l'exterior fins als 2,5-3 mm. La finestra té forma d'espitllera i el trencavents és quasi recte. La disposició dels forats és molt semblant en totes dues flautes: dues sèries de tres forats iguals i equidistants lleugerament espaiades entre els forats tercer i quart. El forat de sota de «A» és entre el primer i segon de sobre. Les flautes han aparegut destapades, és a dir, sense llengüeta. No disposem encara de l'anàlisi de laboratori que ens pugui assegurar si aquestes flautes en portaven —de fusta, de suro o d'alguna pasta com ara cera o resina— o si es tractava del tipus conegut com a *tongue-duct*. La impressió és que devien ser tapades, perquè la cavitat és massa estreta i fonda per poder ficar-hi el llavi i la llengua (fig. 17).

Figura 17 Flabiol d'os de Montsoriu. FOTO CRBMC.

LES RESTES DE FAUNA

L'anàlisi del conjunt de restes faunístiques recuperades en les intervencions de l'any 2007 a la cisterna est del pati d'armes del Castell de Montsoriu a càrrec de Violeta Novella del laboratori d'Arqueozoologia de la UAB (Novella 2014), aporten informació no tan sols des d'un punt de vista ecològic, sinó també sobre els sistemes de cuina i alimentació dels habitants de Montsoriu.

En total s'analitzaren 10.922 restes de fauna provinents d'aquest conjunt tancat, producte d'una única acció produïda en molt poc temps, cosa que garanteix la seva integritat.

Aquest fons permet entre d'altres caracteritzar la dieta d'origen animal dels habitants del castell de Montsoriu en el context cronològic de mitjans de segle XVI, avaluar el pes que els recursos salvatges i domèstics tenien a la dieta, fixar quin tipus d'explotació tenia cada espècie i establir les implicacions socials del consum de determinades espècies.

Així, de forma conclusiva podem dir que els animals domèstics eren els principals subministradors de productes carnis a la dieta del castell, basada principalment en el consum de carn d'ovicaprins i suïds. Tot i que també s'evidencia l'existència d'una certa activitat cinegètica, a partir de la localització d'espècies salvatges com és el cas dels tudons —amb un mínim de 24 exemplars— (que representen el 74% dins del conjunt d'aus salvatges), faisans, perdius i gaigs. Pel que fa als mamífers: conill, cabirol, cérvol i llebre (malgrat que en conjunt representen només el 3% de les restes de mamífers localitzades).

Les dades de l'estudi evidencien també que la majoria d'animals que es destinaven al consum es sacrificaven en el seu òptim carni i que les restes òssies presentaven un intens grau de transformació, amb nombroses traces i fractures. De manera concreta, el 40% de les restes recuperades en la UE 10955 presenten alguna alteració antròpica, la majoria corresponen a talls (58%), donant com a resultat ossos partits per

la meitat o per la diàfisi, també s'han localitzat restes amb marques de desarticulació i especejament.

Pel que fa a l'obtenció de l'aliment carni i el processament d'animals domèstics, es pot afirmar que existia un descarnament i especejament seguint uns patrons homogenis, sense gaire variabilitat. Segons sembla, el processament de l'animal es portava a terme en el mateix castell, ja que s'han trobat elements de totes les parts de l'esquelet per a totes les espècies domèstiques. Pel que fa a la cocció, s'ha trobat un baix nombre de restes termo alterades i, per tant, es pot deduir que la tècnica de cocció predominant era el bullit o rostit. Cal indicar també, que dels ossos que han estat bullits el 87% corresponen a aus.

CONCLUSIONS

La localització l'any 2007 d'un important fons arqueològic format per més de 400 objectes, abocat en el context del progressiu procés d'abandonament del castell en una data avançada dins del segle XVI, constitueix —més enllà de la relativa sorpresa de la localització d'un conjunt d'aquestes característiques— el fet de disposar d'un extraordinari retrat de la vida quotidiana als inicis de l'edat moderna en una de les grans fortificacions del país.

La diversitat del fons abasta un amplíssim conjunt de testimonis materials vinculats no tan sols a l'àmbit ceràmic —vaixel·la de taula, estris de cuina i emmagatzematge, també objectes de vidre, metàl·lics i os, corresponents a un gran nombre d'estrils que ens parlen de la dimensió del castell i els seus habitants en termes econòmics (circulació de monedes, mercats i centres productors de ceràmica...)— sinó també d'aspectes vinculats amb el lleure, la dieta i l'alimentació, l'ecologia, etc.

La superposició de la recerca arqueològica amb l'estudi de les fonts històriques existents, ens permet precisar bé el context de la troballa i les motivacions que segurament portaren a la presa d'una decisió tan dràstica com és la de desfer-se d'una bona part dels objectes que permetien el funcionament del castell en termes de vida quotidiana. Sens dubte dins d'aquest ampli fons arqueològic destaca, per la gran quantitat i varietat d'objectes localitzats, una col·lecció ceràmica extraordinària.

El conjunt ceràmic de la cisterna de la bestorre est de Montsoriu des del punt de vista morfològic i decoratiu presenta una cronologia bastant tancada. Per una banda, la manca d'individus del segle XIV (verd i manganès o blau valencià) o de peces de paterna en blau de radis i palmetes. Si ho trobem en altres conjunts del castell del segle XV, ens permeten situar el conjunt en una data *post quem* 1450. Per altra banda, és interessant la coexistència de diferents tipus decoratius i procedències diverses essent la més nombrosa la pisa blava catalana, de la segona meitat del segle XV i primera meitat del segle XVI, que, concretament, en aquest fons conviu amb ceràmica de Manises i pisa italiana del primer quart del XVI (1510-1520).

Les produccions catalanes en reflex daurat, ens aporten una cronologia una mica més avançada, tal com ens indica l'ús del pinzell pinta triple que se situa habitualment en el segon quart del segle XVI (1525-1550).

Com a data *ante quem* hem de subratllar que no hi ha cap exemplar de ceràmica catalana blava amb policromies que clarament es pugui situar amb posterioritat al 1570. Destaquem també l'absència de pisa decorada en pinzell pinta de color blau. Pel que fa a les formes, també ens aporten una cronologia de la primera meitat del segle XVI, sense aparició de plats d'ala típics del 1600.

Tot plegat ens permet situar la cronologia de la ceràmica del fons de la cisterna del castell de Montsoriu entre els anys 1475 i 1560.

En resum, estariem parlant d'un marc cronològic per a la datació del fons —a partir dels materials localitzats— que abastaria la segona meitat del segle XVI i, concretament, les darreries del seu segon quart. Una datació preliminar interessant en tant que si la sobreposem a la datació oferta per la historiografia, ens situen en un moment pròxim a la presa de possessió dels nous propietaris del castell, els comtes d'Aitona. Per tant, podem considerar la resposta al perquè en un moment concret quan algú pren la decisió d'abocar en una cisterna un fons d'una dimensió tan extraordinària com el que estem tractant, un fons que, per altra part, estava format per un gran nombre de peces senceres i que, en conseqüència, podien estar perfectament en ús en el moment del seu abocament.

BIBLIOGRAFIA

- AINAUD, J. M. 1941, Loza dorada y alfarería barcelonesa, siglo XV-XVI, *Boletín y Anales de los Museos de Arte de Barcelona*, vol.I-II, 89-104.
- ANGLISANO, A., GOÑI, J. 2021, *La tradició terrissera de Breda (s. XV-s. XX). Terreres, obradors, forns, elaboració i vocabulari terrissa de Breda*. Beca de recerca de la Selva. Centre d'Estudis Selvatans.
- BERTI, F. 1997, *Storia della ceramica di Montelupo: uomini e fornaci in un centro di produzione dal XIV al XVIII secolo. Volume secondo: La ceramiche da mensa dal 1480 alla fine del XVIII secolo*, Montelupo fiorentino: Aedo
- BOFARULL, P. 1850, *Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, Volum XXII, XXIII, XIV, Barcelona: Arxiu de la Corona d'Aragó.
- BOTET, J. 1911, *Les monedes catalanes*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- CATALÀ, P. 1992, *Els Castells Catalans*, Volum III, Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- CERDÀ, J. A. 1991, El conjunt de ceràmica del segle XVI procedent de can Xammar (Mataró), *Laietania*, 6, Mataró: Museu Comarcal del Maresme, 157-189.

- CERDÀ, J. A. 2001, *La ceràmica catalana del segle XVII trobada a la plaça Gran (Mataró)*, Barcelona: Associació Catalana de Ceràmica Decorada i Terrissa.
- COLL, J. 1971, *Breda, Històrica i actual*, Breda: Montblanc.
- FONT, G., LLORENS, J. M., MATEU, J., PUJADAS, S., TURA, J. 2008, Excavacions arqueològiques al castell de Montsoriu (Arbúcies, Sant Feliu de Buixalleu). Campanyes 2006-2007, *IX jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona: Universitat de Girona, Generalitat de Catalunya, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, 405-414.
- FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., TURA, J. 2009, *Interpretació poliorcètica del castell de Montsoriu*, Viladrau: Amics del Montseny, 119-133 (Monografies del Montseny 24).
- FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., TURA, J. 2008, *Síntesi històrica del castell de Montsoriu*, Viladrau: Amics del Montseny, 109-134 (Monografies del Montseny 23).
- FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., TURA, J., LLORENS, J. M. 2014, Montsoriu al segle XVI. Testimonis arqueològics de l'abandonament d'un gran castell. *Tribuna d'arqueologia 2011-2012*, 244-263.
- FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., TURA, J., LLORENS, J. M. 2015, *100 anys de recuperació del Castell de Montsoriu*, Viladrau: Amics del Montseny, 49-66 (Monografies del Montseny).
- FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., TURA, J., LLORENS, J. M., CODOLÀ, J. C. 2016, *Montsoriu. El castell gòtic de Catalunya*. Santa Coloma de Farners: Consell Comarcal de la Selva, Museu Etnològic del Montseny.
- FONT, G., CABRA, J. 2004, Els conjunts ceràmics de la fase d'abandonament del castell de Montsoriu. Actes del congrés *Els castells medievals a la mediterrània nord-occidental. Les chateaux du moyen age á la méditerranée nord-occidentale*, Arbúcies: Museu Etnològic del Montseny, 559-574.
- GUDIOL, J. 1941, *Los vidrios catalanes*, Barcelona: Alpha (Monumenta Cataloniae 3).
- MESQUIDA, M. 2007, Paterna centro productor de ceramica dorada en la edad media, *Avances en arqueometria*, Girona: Universitat de Girona, 7-20.
- MITJANS, R., SOLER, T. 2009, Els flabiols de Montsoriu: Two Popular Bone Flutes, probably from the Sixteenth Century, *The Galpin Society Journal*, vol LXII, 25-29.
- NOVELLA, V. 2014, *Estudi de les pautes d'accés i consum dels recursos animals a partir de l'arqueozoologia: l'exemple del castell de Montsoriu*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Lletres, Departament de Prehistòria.
- NOVELLA, V., SAÑA, M. 2013, La dieta avícola en el siglo XV-XVI: conservación y consumo de aves en el castillo de Montsoriu (Montseny).

- Phicaria. Encuentros Internacionales del Mediterráneo* Murcia: Concejalía de Cultura de la Región de Murcia, Universidad Popular de Mazarrón, 111-119.
- PONS, J. M. 2001, Les jurisdiccions dels ves-comtats de Cabrera i de Bas, l'any 1527, *Revista de dret històric català*, 1, 155-226.
- RUEDA, J.M., TURA, J. 2003, Montsoriu. Gènesi, evolució i decadència d'un gran castell medieval, *Actes del Congrés Els Castells medievals a la mediterrània nord-occidental*, Arbúcies: Museu Etnològic del Montseny, 37-66.
- SAÑA, M., NOVELLA, V. 2012, La dieta d'origen animal al castell de Montsoriu al segle XVI. Estudi de la producció, consum i distribució d'aliments a partir de l'arqueozoologia, *VIII Monografies del Montseny VIII Trobada d'Estudiosos del Montseny*. Programa: Àrea de Territori i Sostenibilitat, Diputació de Barcelona, Diputació de Girona, Universitat de Girona, 2012, 439-447.
- TORRENT, J. 1978, Jaume Ferrer de Blanes, els comtes de Mòdica i la descoberta del Nou Món, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXIV, 57-130.
- TURA, J. 2018, *L'Esplendor dels castells medievals catalans (El esplendor de los castillos medievales catalanes; The splendor of Catalan medieval castles)*, Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya.

